

A mordvin nyelvújítás a bibliafordítások tükrében

MATICSÁK Sándor

Debreceni Egyetem
maticsak.sandor@arts.unideb.hu

Bevezetés

Az oroszországi finnugor népek és nyelvek fennmaradása elsősorban az eloroszosító törekvések elleni fellépés sikerességén múlik. A legutóbbi, 2010-es népszámlálás adatai rémisztő tendenciákról árulkodnak,¹ s félő, hogy a lassan esedékes következő census még lesújtóbb képet fog mutatni.

Ebben a helyzetben nagyon sok múlik a nyelvtervezésen, az elnyomott, kiszolgáltatott helyzetben lévő nyelvek „orosztalanításán”. Ez nem egyszerű feladat, mivel a többségi nép/nyelv a mindennapok teljes színterén uralja a kisebbséget, s még anyaország sincs, ahonnan tanácsokra, nyelvi-kulturális segítségre lehetne számítani. És sajnos, sokszor belül sincs meg az az egység, ami ehhez a küzdelemhez szükséges lenne, ezt elsősorban a mordvinok helyzete, az erza–moksa szembenállás példázza.

A kis finnugor népek nyelvtervezésének legfőbb szinterei a szótárak szerkesztése, tankönyvek írása² és a bibliafordítások frissítése. Írásomban csak az utóbbi területtel, azonban belül is a mordvin bibliafordításokkal foglalkozom.

¹ Csak néhány elszomorító adat: A karjalaiak létszáma az 1989-es 131 ezerről 2010-re 61 ezerre esett vissza (54%-os veszteség), a mordvinoké 1 154 000-ről 2010-re 744 000-re (–35%), a zürjéneké 327 ezerről 228 ezerre (–34%). A nganaszanok már csak 860-an, az izsórok 260-an, az enyecék 230-an voltak 2010-ben. Ekkor az oroszországi finnugoroknak már csak 60%-a használta anyanyelvét, a vogul anyanyelvűek létszáma már nem érte el az ezer főt. A nganaszan beszélők 125-en, az enyecék mindössze 40-en voltak.

² Ehhez elsősorban ld. a Pustay János vezette Terminologia Scholaris programot, melynek keretében zürjénül, votjákul, cseremiszul, erzául és moksául készültek el az irodalom, nyelvtan, történelem, társadalomismeret, matematika, kémia, fizika, biológia, informatika és földrajz szaknyelvi kieszótárak, szójegyzékek (ld. Pustay 2013a, 2013b). – A mordvin nyelvészeti szaknyelvről ld. Sirmankina – Zaicz 2002; Zaicz 2001; Zaicz – Butilov 2004; Zaicz – Sirmankina 2001.

A kis finnugor nyelvek bibliafordításainak vizsgálata az utóbbi másfél évtizedben jelent meg erőteljesebben a lexikológia kutatásokban, ld. pl. Beerle-Moor 2003, Csepregi 2005, Keresztes 2005, 2009, 2010a, 2010b (a bibliafordításokról általában); Fodor 2007, Gromova 2006, Keresztes 2008, Peneva 2004 (karjalai, vepsze); Armutlieva 2004 (lapp); Fábián 2003, 2004, 2007, Fodor 2007, Keresztes 2001, 2002, Maticsák 2012 (mordvin); Keresztes 2004, Sárosi 2006, 2007 (vogul); Widmer 2004 (osztják).

Írásom első fejezetében röviden áttekintem a mordvin bibliafordítások korszakait, majd a Lukács evangélium 1889-es és 1996-os erza fordításának lexikai jellegzetességeit mutatom be. Mivel a szovjet időkben a vallásos irodalom gyakorlatilag be volt tiltva, a „bibliai szaknyelv” sem fejlődhetett. A birodalom összeomlása után, a szabad(abb)á váló légkörben megjelenhettek az új fordítások, de ehhez meg kellett alkotni a vallási fogalmakat az adott kisebbség nyelvén. Tanulmányomban azt vizsgálom, hogyan sikerült a 19. századi, a russzifikációnak erőteljesen kitett szövegek orosz elemeit mordvinra cserélni, illetve az egykori mordvin elemek helyett milyen új lexémákat alkottak.

A mordvin bibliafordítások korszakai

A mordvin bibliafordításoknak három szakasza különíthető el: a) az 1820-as évek, b) a 19. század utolsó évtizedei és c) a 20–21. század fordulója.

a) A mordvin vallásos irodalom a 18. század második felében jelent meg. Ezek egy része fordítás, egy része viszont önálló (rövid, néhol stilisztikailag nem tökéletes, de mégis mordvin nyelvű) fogalmazvány. Az első összefüggő erza szöveg 1769-ben látott napvilágot a Pétervári Akadémia által kiadott orosz, latin és görög nyelvű egyházi szertartáskönyvben,³ amelyben néhány cseremisiz, votják, csuvas és tatár versrészlet és prózatöredék mellett felbukkan egy 35 szavas erza szöveg is. A prózai és verses művek gyűjteményében (1782)⁴ egy hatsoros moksa vers szerepel, a Nyizsnyij Novgorod-i szeminárium ünnepi kötetében (1787)⁵ egy 133 szavas erza szöveg kapott helyet, a

³ Духовная церемония, производившаяся во время всевожденнейшего присутствия ее императорского величества великой государыни премудрейшей монархини и попечительнейшей матери Екатерины Второй в Казани...

⁴ Сочинения в прозе и стихах, на случай открытия Казанского наместничества, в публичном собрании на разных языках говоренные в тамошней семинарии декабря 26 дня, 1781 года. Москва.

⁵ Торжество Нижегородской семинарии о вступлении на всероссийский престол ее императорского величества, благочестивейшей государыни императрицы Екатерины Алексеевны, самодержицы всероссийской, по двадцатипятилетнем царствовании ее величества происходившее в оной семинарии июня 30 дня, 1787 года.

szeminárium tevékenységéről szóló könyvben (1788)⁶ pedig egy 55 szavas. Ugyancsak 1788-ban jelent meg a katekizmus erza fordítása.⁷ Ezeket a szövegeket a század utolsó évtizedében számos más szöveg követte. Az első *Miatyánk* fordítás a 18. század vége felé jelent meg (*Молитва Отче нашъ на мордовском языкѣ*). (Részletesebb irodalom a korszakról: Feoktyisztov 1968a: 8–23, 32–47, 71–73; 1968b: 109–110; 1976: 55–65, 115–117, 236; Maticsák 2012a: 17–34; 2012b; 2017a: 38–42; 2017b, 2018.)

b) A 19. század elejére már többé-kevésbé standardizált mordvin helyesírás és nyelvtani rendszer jött létre, megteremtődtek tehát a feltételek a nagy munkához, a bibliafordítások elkészítéséhez. Ez szorosan összefüggött a század második évtizedében indult fordítási munkálatokkal.

1813-ban alapították meg az Orosz Bibliai Társaságot (Российское Библейское Общество), melynek fő célja az oroszra fordítás és ezzel párhuzamosan az Orosz Birodalom egyéb népeinek nyelveire való átültetések elkészítése volt. Az orosz fordításra azért volt szükség, mert a korábbi, ógyházi szláv szövegek már nehezen voltak érthetők az egyszerű nép számára (az utolsó ógyházi szláv fordításra még Nagy Péter cár adott utasítást 1712-ben, de a mű csak három évtizeddel később, Erzsébet cárnő idején, 1751-ben jelent meg).

1818-ban megjelent a négy evangélium, párhuzamosan ógyházi szláv és élő nagyorosz nyelven. A teljes Újszövetség négy év múlva látott napvilágot. Ezután kezdtek hozzá az Ószövetség átültetéséhez, de ez a munka hamarosan félbeszakadt, a Társaságot 1826-ban be is zárták. Az intézmény vagyonát, nyomdáját, könyvállományát a pravoszláv egyház Szent Szinódusa örökölte.

E rövid idő alatt is sikeresnek bizonyult azonban az Orosz Birodalom más népeinek nyelvére való fordítási program: 1826-ig az Újszövetségből összesen 500 000 példány jelent meg a birodalom 41 nyelvén, az orosz és az ógyházi szlávot is beleértve.

A Российское Библейское Общество honlapján⁸ olvasható, 1823-as beszámolóban az alábbi nyelveket említik. Teljes bibliafordítást jelentettek meg

⁶ Действие Нижегородской духовной семинарии, происходившее во оной при окончании годичного учения в присутствии Дамаскина, епископа Нижегородского и Алатурского, генерала-губернатора Нижегородского и Пензенского Ивана Михайловича Ребиндера, и прочих знаменитых особ 1788-го года июня 30-го дня.

⁷ Краткій катихизись, переведенный на мордовскій языкъ съ наблюденіемъ російскаго и мордовскаго просторѣчія, ради удобнѣйшаго онаго познанія во пріившихъ святое крещеніе.

⁸ http://www.biblia.ru/rbo/history/page_7.htm

vagy vásároltak külföldről észt, finn, francia, görög, lengyel, lett, moldáv, német, ógyházi szláv, örmény nyelven. Újszövetség-fordításuk volt azeri, észt, finn, görög, grúz, lengyel, lett, litván, moldáv, német, ógyházi szláv, örmény, perzsa, tatár nyelven. Egyes részek fordítása megjelent azeri, burját-mongol, cseremiszi, csuvas, kalmük, karjalai, tatár nyelven. (A korszak orosz fordításairól ld. Arapović 2003: 29–37.)

Érdekes, hogy a mordvinról nem szólnak, holott a program keretében viszonylag hamar, 1821-ben előbb Lukács evangéliuma jelent meg, majd még ugyanabban az évben elkészült mind a négy evangélium orosz fordítása. 1827-ben látott napvilágot az Apostolok cselekedetei (mindegyiket az Orosz Bibliai Társaság adta ki).

Sajnos, a fordítók nevét nem ismerjük, azt tudjuk, hogy a munkálatok Pétervárott, a korábban említett Teológiai Akadémián folytak, nyilvánvalóan orosz-mordvin anyanyelvű munkatársak bevonásával.

Az Orosz Bibliai Társaság feloszlata után a bibliafordítási munkálatok is szüneteltek néhány évtizedig. Csak 1862-ben jelent meg az Újszövetség új fordítása, amely igyekezett igazodni a modern orosz nyelvhez, majd 1876-ban a teljes bibliafordítás is napvilágot látott. Ez lett az ún. szinodikus (синодальный) verzió. A fordítási tevékenység megélénkülése – hasonlóan az 1820-as évekhez – más oroszországi nyelveket is inspirált, többek között a mordvint. Viszonylag sok mordvin nyelvű, vallásos tartalmú kiadvány készült el ebben az időben, s végre moksául is megjelentek az első evangéliumok⁹ és más írások.¹⁰

Ezek a munkák, az 1861-es moksza katekizmus kivételével mind Kazanyban készültek. Kazany ebben az időben nemcsak kormányzósági székhely, hanem szellemi-vallási-kulturális központ is volt. Itt jött létre 1872-ben a Nyikolaj Ivanovics Ilminszkij vezette pedagógiai szeminárium (Учительской

⁹ Máté 1882, Lukács 1889, Máté, Márk, Lukács és János 1910 – erzául; Máté 1879, Lukács 1891, János 1901 – moksául.

¹⁰ *Священная история ветхого и нового завета* [Az Ó- és Újszövetség szent története] 1880; *Поки праздникъ* [Nagy ünnepek] 1881; *Крещение Руси при святом князе Владимире* [A Rusz megkeresztelkedése Vlagyimir fejedelem alatt] 1888; *Молитвы и церковные песнопения* [Imák és egyházi énekek] 1890; *Священная история ветхого завета* [Az Ószövetség szent története] 1894; *Рассказ о болезни и смерти Александра III* [Elbeszélés III. Sándor betegségéről és haláláról] 1894; *Чин исповедания и како причащати больного* [Vallási szertartások és a beteg megáldoztatása] 1894 – erzául; *Краткий катехизис* [Rövid katekizmus] 1861; *Крещение Руси при святом князе Владимире* 1891; *Рассказ о болезни и смерти Александра III* 1894; *Священная история ветхого завета* [Az Ószövetség szent története] 1897 – moksául.

(инородческой) семинарии). Ilmingszkij fontosnak tartotta az anyanyelven történő prédikálást, mondván, a „nép” az anyanyelvén hatékonyabban fogadja be az ortodox tanokat, s így könnyebben teszi magáévá a keresztény vallást, s előbb kulturálisan, majd később nyelvileg is könnyebben el fog oroszosodni. Ráadásul ez az eljárás alkalmas a tatár (iszlám) terjeszkedés feltartóztatására is.

Taagepera (2000: 72) adatai szerint 1919-ig, a szeminárium felszámolásáig mintegy 1500 hallgató végzett itt, akiknek közel egynegyede finnugor származású volt (összesen 110 mordvin diák kapott itt végbizonyítványt, többek között az erza Makar Jevszjev nyelvész, etnográfus és Avksentyij Jurto pedagógus, folklorista, valamint a moksa Zahar Dorofjev költő, műfordító). Az első mordvin nyelvű iskolát 1883-ban létesítették, s egy évtized alatt még nyolc hasonló intézmény nyitotta meg kapuit.

A térség finnugor és törökségi nyelveinek tanítása, tanulási lehetősége egyrészt megemelte a nyelvek presztízsét, másrészt nagymértékben hozzájárult az írásbeliség fejlődéséhez: a pedagógiai szeminárium és az 1867-ben létrehozott fordítói hivatal szellemi tőkéje révén valósulhatott meg a bibliafordítások és más vallási szövegek fordításának második szakasza.

c) Köztudott dolog, hogy a Szovjetunióban üldözték a vallásokat, így szóba sem jöhetett a Biblia vagy bármiféle vallási irodalom kiadása, ill. hivatalos terjesztése. A Birodalom bukása után azonban e téren is gyökeresen megváltozott a helyzet, s a vallásszabadság visszatérével az Orosz Bibliai Társaság is gyorsan újjáalakult. A társaság évente egymillió példányban publikált vallásos irodalmat. 2011-ben jelentették meg az új, teljes bibliafordítást mai orosz nyelven.

A vallásos irodalom kiadása nemcsak orosz nyelven élénkült meg, hanem az egykori Szovjetunióból megmaradt Orosz Föderáció sok kisebbségi nyelvén is, többek között mordvinul. Az új fordítások készítésében alapvető szerepet vállalt a Helsinki – Stockholm székhelyű Bibliafordító Intézet (Raamatunkäännösintituutti) és a Finn Bibliatársaság (Suomen Piipiasura), amely évente jelentős összeget fordít erre a célra (ld. Csepregi 2005). Az új mordvin fordítások Stockholm és Helsinki közös kiadásában láttak napvilágot.¹¹

¹¹ Erzául: János evangéliuma 1990, Márk evangéliuma 1995, Lukács evangéliuma és az Apostolok cselekedetei 1996, Máté evangéliuma 1998, valamint a teljes Újszövetség 2006. Gyerekeknek: Jézus élete 1991, Bibliai olvasmányok 1993, Imák gyerekeknek 1997. Moksául: Márk evangéliuma 1995, Lukács evangéliuma 1997, Máté evangéliuma 2002, János evangéliuma 2003. Gyerekeknek: Jézus élete 1993, Jézus, a gyerekek barátja 1995, Gyerekbiblia 1999.

Szókincsvizsgálatok a Lukács evangélium erza fordításai alapján

Mint a bevezetőben említettem, az oroszországi finnugor nyelvek fennmaradásának záloga az eloroszosítás elleni küzdelem. A továbbiakban azt vizsgálom meg, hogy ki lehet-e mutatni oroszalanító törekvéseket a legújabb időszak bibliafordításaiban. Ehhez a Lukács evangélium 1889-es és 1996-os fordítását használtam fel. Munkámban csak az ún. vallási szókincset vizsgálom. A példaanyagom az evangélium első három fejezetéből származik. Terjedelmi korlátok miatt nem idézek minden példát, csak néhányat emelek ki, reményeim szerint ezekből is világosan kirajzolódik a tendencia.

A szócikkek felépítése a következő: 1889-es erza adat // 1996-os erza adat // párhuzamos orosz szöveghely (<https://www.bibleonline.ru/bible/rus/42/01/>) // párhuzamos magyar szöveghely (<http://szentiras.hu/SZIT/Lk1>). Az idézett szövegekből, ahol tudtam, csak a vizsgált szavak környezetét adtam meg, a helyenként nagybetűs szövegkezdetet egységesen kisbetűsre változtattam.

A mordvin vallási szókincs a sok évtizedes tiltás után még csak mostanság formálódik. Ebben a tekintetben a szótárak sem mutatnak egységes képet. Az 1993-ban kiadott erza–orosz nagyszótárban (ERV) szinte alig bukkan fel ez a szókincs (a szerkesztési munkálatok még a szovjet időkben kezdődtek), az erza–magyar (EMSz, 2003), magyar–erza (MESz, 2008) és az erza–finn (ESS, 1995), finn–erza (SES, 2000) szótárak már kicsivel több ilyen jellegű információt közölnek. Viszonylag sok neologizmust tartalmaz a legújabb orosz–erza szótár (RES, 2012). A szókincsvizsgálathoz természetesen felhasználtam Paasonen nagyszótárát (MdWb, 1990–96) is, ennek anyagát a 19–20. század fordulóján gyűjtötte a finn tudós.¹² Jó lenne, ha ez a szókincs (is) szerepelne a majdani erza–orosz nagyszótár(ak)ban.¹³ Sajnos, élőnyelvi vizsgálatot nem tudtam végezni, egy ilyen jellegű vizsgálat valószínűleg számos tanulsággal szolgálhatna a nyelvtervezés és a nyelvhasználat viszonyát illetően: vajon milyen arányban rögzül az új, mordvin kifejezés, s ki tudja-e szorítani a mindennapi nyelvhasználatból az orosz (eredetű) elemeket.

1. Először azokat a szöveghelyeket mutatom be, ahol az 1889-es fordítás **orosz** eredetű szava¹⁴ helyett az új fordításban **mordvin** lexéma szerepel.

¹² A MdWb adatait is cirill betűkkel adom meg.

¹³ A mordvin szótárakról részletesebben ld. Maticsák 2014.

¹⁴ Az orosz eredetű szavak minden valószínűség szerint már a 19. század végi nyelvhasználatban is a mordvin nyelv teljes jogú elemei voltak. Vizsgálatom nem nyelvészeti, hanem etimológiai jellegű.

1.1. *благодать* > *чансть, седей лембе* 'kegyelem'

- тонь Пазонь пельде *благодать* муить // Пазось макссь тетъ *чансть* // ибо Ты обрела *благодать* у Бога // *kegyelmet* találtál Istennél (01:30)
- Пазонь *благодатьсэ* Сонзэ лангсонзо ульнесь // Пазонь *седей лембесь* ульнесь сонзэ марто // *благодать* Божия была на Нем // az Isten *kegyelme* volt rajta (02:40)

A régi fordítás orosz eredetű főneve (vö. or. *благодать* 'áldás, kegyelem, malaszt') helyére az új fordításban az erza *чансть* 'счастье, благодать' (ERV 738); 'boldogság, szerencse' (EMSz 420); 'onni' (ESS 189) lépett. Ennek a köznyelvben már régiesnek számító szónak a bibliafordítók egyértelműen vallási jelentést adtak. Paasonen a *чанго* 'польза; Hilfe, Nutzen' szóból származtatja, 'память; ?благословение, ?помощь / Gedächtnis, ?Segen, ?Hilfe' jelentésben (MdWb 209).

A másik szöveghelyen a *седей лембе* kifejezés szerepel. Ennek elemei: *седей* 'сердце / Herz' (MdWb 2116); 'сердце' (ERV 573); 'szív' (EMSz 325); 'sydän' (ESS 148). Uráli eredetű szó: U **šidä(-mэ)* ~ *šüdü(-mэ)* > fi. *sydän*, lpN *čádá*, cser. *šüm*, vtj. *šulem*, ztj. *šelem*, osztj. *šēm*, vog. *šäm*, m. *szív*, jur. *šej* (UEW 477; MdKons 139; SSA 3: 228; ESM 396) + *лембе* 'тёплый, тепло / warm, Wärme' (MdWb 1108); 'тепло; тёплый' (ERV 337); 'meleg' (EMSz 202); 'lämmin, lämpö' (ESS 84). Ez finn-volgai eredetű szó, vö. FV **lämpэ* 'warm, Wärme' > fi. *lämmin*, é. *lämme*, ?cser. *liwэ* (UEW 685; MdKons 77; SSA 2: 124; ESM 208). Az egyetlen szótárból sem adatolható alkalmi szóalkotás jelentése: 'szívmeleg(ség)'. Ld. még Fábián 2003: 95.

благодатной > *чанствят* 'áldásos, kegyelemmel teljes'

- эрьгедть *Благодатной* // шумбрачи тетъ, Пазонь *чанствят* // радуйся, *Благодатная* // üdvözlégy, *kegyelemmel* teljes (01:28)

A korai fordításban az orosz eredetű *благодатной* melléknév szerepel (vö. or. *благодатный* 'áldásos'), helyébe a fentebb említett *чансть* főnév *-вт* főnévképzős alakja lépett. Az 1996-os mondat szó szerinti fordítása: 'üdvözlet neked, Isten kegyeltje'. Egyedi szóalkotás, nem adatolható a szótárakból.

1.2. *божамо* > *кеме вал* 'eskü'

- да *божамозо*, кода Авраамь тетянокъ туртовъ божась // ды *кеме валонть*, конань Пазось максызе минек Аврахам покштянтень // *клятву*, которою клялся Он Аврааму, отцу нашему // az *esküröl*, amelyet atyánknak, Ábrahámnak esküdött (01:73)

Az 1889-es fordítás *божамо* szava orosz eredetű, a *бог* 'isten' származékszava. Ez a jövevényelem beilleszkedett az erza paradigmákba: vö. *божамс* 'божиться, клясться / schwören' (MdWb 133); 'божиться, побо-

житься' (ERV 86); 'fogadkozik, esküdözik, Istenre esküszik' (EMSz 60), 'vanpoa (jumalan nimessä)' (ESS 18). Főnévi alakja a *божамо*.

А *кеме вал* kifejezés elemei:

кеме 'жесткий, твердый, плотный, тесный, тугой / hart, fest' (MdWb 696); 'твердый, прочный; надёжный, верный; сплочённый; выносливый, сильный; уверенный' (ERV 251), 'erős, kemény; szilárd, tartós' (EMSz 153), 'luja, vahva, kestävä; luotettava'. Ősi eredetű szó, vö. FU (?U) **kämä* 'hart, fest' > ?fi. *kämä*, m. *kemény*, ?szlk. *koom*, kam. *komdä-* (UEW 137; MdKons 54; SSA 1: 472). Versinyin ugyanebből a töből származtatja a *кеме-* '(el)hisz, (meg)bízik' igét is (ESM 131).

вал 'слово' (ERV 100); 'szó' (EMSz 67); 'sana, puhe' (ESS 22). Finnvolgai eredetű: **wala* 'Wort' > fi. *vala*, lpL *vuollē* (UEW 812; MdKons 180; SSA 3: 396). A kifejezés jelentése tehát: 'biztos, megbízható, hú [adott] szó'. Érdekesség, hogy a finn *vala* jelentése 'eskü'.

1.3. закон > кой 'törvény'

- Пазонь **законсо** сёрмадозель // эдь Азоронь **Коесь** кармавты // как предписано в **законе** Господнем // ahogy az Úr **törvényében** elő volt írva (02:23)
 - кода сёрмадозель Пазонь **законсо** // кода Азоронь **Койсэнтъ** ёвтазель // по реченному в **законе** Господнем // ahogy az Úr **törvénye** előírta (02:24)
 - Пазонь **закононь** кувалтъ тейма тевтнень прядмодо мейле // кода кармавты Азоронь **Коесь** // и когда они совершили всё по **закону** Господню // miután így eleget tettek az Úr **törvényének** (02:39)
- Ld. még: 02:22, 02:27.

Az evangélium szövegében a *кой* új jelentést kapott. Eredeti jelentése: 'привычка, характерное свойство, обычай, нрав(ы), своеобразие / Gewohnheit, charakteristische Eigenschaft, Brauch, Sitte, Eigenart' (MdWb 818); 'обычай, традиция; уклад жизни; привычка' (ERV 276); 'szokás' (EMSz 170); 'tapa, tottumus' (ESS 71). Finnugor kori szó: **kuja* 'Sitte, Gewohnheit, Art, Weise' > ?fi. *kuje*, ?é. *kuju*, vtj. *kad'*, zrj. *kod'*, vog. *χοιτῶλ* (UEW 195; SSA 1: 427; ESM 155).

1.4. милость > седеймарямо 'kegyelem, irgalom'

- сонзэ **милостезэ** эстэдензэ пелитсятненень племадо-племасть моли // сон макссы эсь **седеймарямонзо** мельдензэ пелицятненень пингедэ пингень перть // и **милость** Его в роды родов к боящимся Его // **irgalma** nemzedékről nemzedékre az istenfélőkkel marad (01:50)
- кода Пазь покшолгавтызе Елизаветанень эсь **милостезэ** // кодамо ине **седеймарямо** путь Азорось Элисаветанень // что возвеличил Господь **милость** Свою над нею // milyen nagyra méltatta az Úr **irgalmában** (01:58)

- тейсь **милость** мынекъ тетятненень // сон топавты эсь **седеймарямонзо**, кона алтазель минек покштятненень // сотворит **милость** с отцами нашими // hogy **irgal-mazzon** atyáinknak (01:72)
Ld. még: 01:54.

A *седеймарямо* nem vallási értelmű szó szerkezetként él az erzában: *седей марямо* 'сочувствие' (ERV 573); 'szívélyesség, mély érzés, érzékenység, együttérzés, tapintat' (EMSz 326); 'myötätunto' (ESS 91) < *седей* 'сердце; szív' (ld. az 1.1. szócikkben) + *марямо* 'чувство; érzés' (alapszavát ld. az 1.6. szócikkben). Vallási jelentése nem adatolható a szótárakból. Ld. még Fábíán 2003: 96.

1.5. *праздник* > *покичи* 'ünnep(nap)'

- **праздникеть** ютамодо мейле сыргасть мекевь кудовь // **покшчинть** прядовомадо мейле Мария ды Иосиф сыргасть кудов // когда же, по окончании дней [**праздника**], возвращались // az **ünnepnapok** elteltével hazafelé indultak (02:43)

A mai erza 'ünnep' jelentésű szavai: *праздник* (ERV 509; EMSz 299), *кеняркчи* (MESz 929), *эргелемачи* (RES 432), *покичи* (MESz 929; SES 84). Az első orosz eredetű szó, a többi erza szóalkotás eredménye, vö. *кенярк* 'öröm', *эргелема* 'öröm', *поки* 'nagy' + *чи* 'nap'. A vizsgált bibliafordítás *покичи* lexémájának előtagja ismeretlen eredetű (ESM 373, de vö. UEW 378), utótagja finnugor, vö. **kečä* 'Kreis, Ring, Reifen' > fi. *kehä*, é. *keha*, cser. *kečə*, vtj. *kič*, *kiš*, zrlj. *kič*, osztj. *kōč*, vog. *küš* 'Regenbogen', ?m. *kégy*, *kegyelet* (UEW 141; MdKons 157; SSA 1: 337). – Vö. mdE *инечи* 'húsvét', elemeinek szó szerinti jelentése szintén 'nagy nap'.

1.6. *пророкъ* > *пазмариця* 'próféta'

- кода сонсь ёвтакшнось умокъ улезь Святойть **Пророкнэнь** кувальть // теде сон алтакшнось эсензэ **пазмарицятненень** вельде, конат эрясть ламо иеть теде икеле // как возвестил устами бывших от века святых **пророков** Своих // ahogy mondta a szent **próféták** szájával ősidők óta (01:70)
- тонь эйкакшь всемеде Веретсенть **пророкъ** улять // ды тон, эйдине, кармат кантлеме Верепазонь **пазмарицянь** лем // И ты, младенец, наречешься **пророком** Всевышнего // téged pedig, fiú, a Magasságbeli **prófétájának** fognak hívni (01:76)

A *пазмариця* összetett szó. Első eleme az 'isten' jelentésű *наз* (ld. a 4.1.5. szócikkben), utótagja az ismeretlen eredetű *марямс* 'слышать, слушать, чувствовать, ощущать / hören, vernehmen, zerken, spüren' (MdWb 1181); 'услышать; чувствовать, ощущать' (ERV 365); '(meg)hall, érez, érzékel, tapasztal' (EMSz 220); 'kuulla, tuntea' (ESS 91) ige participium praesens alakja. Az alkalmi szóösszetétel jelentése tehát: 'istent halló, istent érz(ékel)ő'.

A szövegben előfordul nőnemű megfelelője is (or. *пророчина*, m. *próféta-asszony*). Az újabb erza fordításban ez is a nemsemleges *пазмариця* alakban szerepel:

- сесэ-жо ульнесь Анна **пророчица** // тосо те шкане ульнесь Анна **пазмарицясь** // тут была также Анна **пророчица** // volt egy Anna nevű **prófétaasszony** (02:36)

1.7. *святой* > *иневанькс* 'szent'

- сексь пельдеть шачозесь-какь **святой** ули, Вере Пазонь тсёра лемзэ ули // секс-как эйкакшонтень, конань чачтасак, кармить мереме **иневанькс** ды Пазонь Цёра // посему и рождаемое **Святое** наречется Сыном Божиим // ezért a születendő **Szentet** is az Isten Fiának fogják hívni (01:35)
- конатань лемзэ **Святой** // сонзэ лемезэ **иневанькс** // и **свято** имя Его // és **Szent** az ő neve (01:49)

A *святой* orosz jövevényszó, vö. or. *святый*. Az *иневанькс* belső keletkezésű összetett szó (Keresztes 2009: 76). Új szóalkotás (tkp. 'nagy[on] tisztá'), mely csak néhány szótárból adathozható (EMSz 127, SES 306). Az első elem: *ине* 'большой / gross' (MdWb 463); 'великий' (ERV 212); 'nagy, hatalmas' (EMSz 127); 'suuri, iso' (ESS 57). A második elem: *ванькс* 'чистый / rein, sauber' (MdWb 2540); 'чистый; прозрачный; правдивый, честный' (ERV 107), 'tisztá' (EMSz 71), 'puhdas, siisti, raikas; vilpítőn' (ESS 24). Az előtag uráli eredetű, vö. U **enä* 'groß; viel' > fi. *enä*, lpN *ædnâg*, ?vtj. *uno*, ?zгj. *una*, osztj. *enə*, vog. *jinəw*, jur. *ññeka* stb. (UEW 74; MdKons 42; SSA 1: 106; ESM 87). Az utótag származása ismeretlen, valószínűleg származékszó, mert a szóvégi *-кс* képzőnek tűnik. – A *ванькс* elavult, Damaszkinnál adatolt jelentését újították fel a fordítók, 1785-ös szótárában ugyanis 'святыи' jelentésben is adathozható (256).

1.8. *Святой Дух* > *Иневанькс Оймеялт* 'Szentlélek'

- **Святой Духъ** тонть эзэзэть сови // **Иневанькс Оймеялтось** валги тонь вельксэс // **Дух Святыи** найдет на Тебя // a **Szentlélek** száll rád (01:35)
 - сонсь Елизавета **Святой Духто** пешкедсь // ды Элисавета пештявсь **Иневанькс Оймеялтсо** // и Елисавета исполнилась **Святаго Духа** // maga Erzsébet pedig el-telt **Szentlélekkel** (01:41)
 - сонзэ эснэнзэ **Святой Духъ** ульнесь // ды конань эйсэ ульнесь **Иневанькс Оймеялт** // и **Дух Святыи** был на нем // és a **Szentlélek** volt rajta (02:25)
 - сонензэ **Святой Духсо** ёвтазь ульнесь // **Иневанькс Оймеялтось** икелев пачтякшность Симеоннэнь // ему было предсказано **Духом Святым** // kinyilatkoztatást kapott a **Szentlélektől** (02:26)
- Ld. még: 01:15, 01:67, 03:16, 03:22.

Az első elemre ld. az előző alpontot. A második elem összetett szó: *ойме* 'дыхание, вдыхание; жинзь, душа, дух / Atem, Atemzug; Leben, Geist, Seele' (MdWb 1436); 'дух, душа' (ERV 434); 'lélek, lélegzet, lelkiismeret' (EMSz 258); 'sielu; hengitys' (ESS 108) < FV **wajmz* 'Herz', vö. fi. *vaimo*, é. *vaim* 'lélek', lpN *vai'bmo* (UEW 809; MdKons 99; SSA 392) + *ялт* 'дуновение ветерка' (ERV 802); 'szellő, fuvallat' (EMSz 469); 'tuulonen, tuulenhengi' (ESS 204). Vitatott eredetű (ESM 525). – Az alkalmi szóösszetétel jelentése tehát kb. 'szent lélekfuvallat'.

1.9. *слава* > *иневалдо* 'dicsőség'

- Пазонь *славазо* сынсть валдомтынзе // ды Азоронь *иневалдось* валдомтынзе сынст // и *слава* Господня осияла их // és beragyogta őket az Úr **dicsősége** (02:09)
- да Израиль народотъ *славазо* // *иневалдонть*, кона сияжды тонсеть Израилень раськентень // и *славу* народа Твоего Израила // és **dicsőségül** népednek, Izraelnek (02:32)

Az *иневалдо* összetett szó. Első elemét ld. az 1.7. szócikkben. Utótagja: *валдо* 'светлый, ясный; свет, язность / hell, licht; Helle, Licht' (MdWb 2518); 'свет; светлый' (ERV 101); 'fény, világosság; fényes, világos' (EMSz 68); 'valo; valoisa, kirkas; vaalea' (ESS 22). Finn-permi, esetleg finnugor eredetű szó, vö. **walʒ* 'Glanz; glänzen' > fi. *vaalea*, ?*valo*, vtj. *val'*, zrj. *volk*, ?osztj. *wali-*, ?vog. *olk-*, ?m. *világ, virág*. Meglehet, hogy a md. *valdo* és a m. *virág, világ, villám* a FV/?FU **walkz* 'weiß, hell, leuchtend; leuchten' (vö. fi. *valkea*) szócsaládba tartozik (UEW 554, 555; MdKons 181; SSA 3: 384, 399; ESM 38). Az alkalmi szóösszetétel jelentése: 'nagy fény'. Ld. még Fábián 2007.

1.10. *тсеркува* ~ *пазонь кудо* 'templom, szentély'

- сонъ-гакъ Святой Духонь ёвтамонь кувалть сась *тсеркувастень* // Оймеялтонь тердеманзо коряс сон сась **Пазонь кудов** // и пришел он по вдохновению **в храм** // a Lélek indítására a **templomba** ment (02:27)
- *тсеркувасто* апакъ лиснекъ // зярдояк эзь тукшно **Пазонь кудосто** Пазонь меленть // не отходила **от храма** // nem hagyta el a **templomot** soha (02:37)
- тосо колмо чинь троксь муизь Сонзэ *тсеркувасто* // ансяк колмо чинь ютазь сынъ муизь сонзэ **Пазонь кудосто** // через три дня нашли Его **в храме** // három nap múlva akadtak rá a **templomban** (02:46)

Ld. még: 01:21.

A *тсеркува* mai alakja: *церькова* (ERV 721), vö. *céřkuva* (MdWb 167) < or. *церковь*. A *пазонь кудо* első eleme a *паз* 'isten' szó (ld. a 4.1.5. szócikkben) genitivusi alakja. Utótagja: *кудо* 'дом, жилая комната / Haus, Wohn-

stube' (MdWb 922); 'дом, комната' (ERV 308); 'ház; lakás, szoba; otthon' (EMSz 184); 'talo, koti' (ESS 78). Finnugor eredetű szó: *kota 'Zelt, Hütte, Haus' > fi. *kota*, é. *koda*, lpN *goatte*, cser. *kudâ*, vtj-ztj. *ka*, osztj. *kat*, m. *ház* (UEW 190; MdKons 74; SSA 1: 411; ESM 176). Az alkalmi szóösszetétel jelentése: 'Isten háza'.

*

ангел > армо 'angyal'

- Захарія мерсь **ангелстень** // Захария кевкстизе **армонть** // и сказал Захария **Ангелу** // Zakariás megkérdezte az **angyaltól** (01:18)
 - **Ангельсь** мерсь каршошонзо // **Армось** ёвтась каршонзо // **Ангел** сказал ему в ответ // felelte az **angyal** (01:19)
 - **Ангельсь** совась тензэ да мерсь // **Армось** сась Мариянень ды мерсь // **Ангел**, войдя к Ней, сказал // az **angyal** belépett hozzá és megszólította (01:28)
 - сестэ **Ангельсь** тусь вакстонзо // те марто **армось** тусь Мариянь эйтэ // и отошел от Нее **Ангел** // erre az **angyal** eltávozott (01:38)
- Ld. még: 01:11, 01:26, 01:30, 01:34, 01:35, 01:38, 02:09, 02:10, 02:13, 02:15, 02:21.

Az 1889-es fordításban mindenütt az orosz eredetű *ангел* szerepel. Az új fordítás ezt egységesen az ismeretlen eredetű, egyetlen szótárból sem adatolható *армо* lexémára változtatta. Ezt azért vettem fel ebbe a csoportba, mert a tendencia itt is világos: az orosz elem kicserélése.

2. A második csoportba azokat a szószerkezeteket soroltam, amelyek egyik eleme az 1889-es fordításban orosz volt, míg az újabb verzióban mindkét elem mordvin eredetű lexéma. A vizsgált korpuszban egy ilyen adatot találtam:

2.1. святой кортамо ~ вейсэньлув 'szent szövetség'

- ледстинзе мелезэнзэ Сонсинзэ **святой кортамонзо** // сон мельсэ кирди эсь алтавксонзо, **вейсэньлувонть** // и помянет **святой завет** Свой // és megemlékezzék **szent szövetségéről** (01:72)

A *святой* 'szent' orosz eredetű szó. A *кортамо* az erza *корта-* 'beszél' ige főnévképzős alakja, vö. *кортамо* 'говорение, разговор, рассказывание / Sprechen, Gespräch, Erzählen' (MdWb 862); 'разговор, беседа' (ERV 294); 'beszéd, beszélgetés' (EMSz 178); 'puhe, keskustelu' (ESS 76). Az alapige vitatott eredetű (ESM 167).

вейсэнь 'вместе / zusammen' (MdWb 2596); 'общий, совместный' (ERV 119); 'együttes, együtt-, közös' (EMSz 82); 'yhteinen' (ESS 27) < *вейсэ* 'вместе, совместно; együtt; yhdessä'. Belső keletkezésű elem, a *ве* 'egy' származékszava. A *вейсэньлув* 'testamentum, szövetség' csak a Mészáros-féle szótárakból adatolható (EMSz 82; MESz 857).

A *лув* képzőszerű utótag. Eredeti jelentése mára már elhomályosult,¹⁵ megkezdődött szemantikai kiüresedése. Hasonló utat jár be a szintén csak a bibliafordításokban adatolható *сэтьмелув* 'békesség' (< *сэтьме* 'csendes, békés') és *ломаньлув* 'emberiség' (< *ломань* 'ember') is.

3. A harmadik csoportba azok az orosz eredetű kifejezések tartoznak, amelyek a 20. század végi fordításokban is megőrződtek. A vizsgált korpuszban erre mindössze egy példát találtam.

3.1. *носм* = *носм* 'böjt'

- чинекъ венекъ аньсякъ **постонь** кирдезь да Пазнэнь ознозь эрясь // ульнесь чинек-венек, **постовазь** ды ознозь вансь Пазонь меленть // **постом** и молитвою служба Богу день и ночь // éjjel-nappal **böjtben** és imádságban szolgált (02:37)

Az orosz eredetű *носм* (< or. *носм* 'ua.') az erza szókincs teljes jogú tagjává vált (MdWb 1759, ERV 502, RES 428, EMSz 296, MESz 100, ESS 127, SES 280), s úgy tűnik, a nyelvújítók-fordítók ma sem kísérleteznek azal, hogy mordvin lexémát ültessenek a helyére.

4. Az 1889-es fordításban is és az 1996-os verzióban is mordvin elemet használtak a fordítók.

4.1. Ugyanazon lexémák

4.1.1. *вал* 'szó; ige'

- кода сынсть ёвтиль миненекъ эсь сельмесэсть неитсятне, **Валь** Пазонь кулсоньитсятне // ды конатнеде минь карминек содамо сеть ломантнень пельде, конат ушодовомстост ульнесть сынст неицякс ды Пазонь **валонтень** важодицякс // как передали нам то бывшие с самого начала очевидцами и служителями **Слова** // ahogy ránk maradt azoktól, akik kezdettől fogva szemtanúi és szolgálói voltak az **Igének** (01:02)

Ld. az 1.2. szócikket.

¹⁵ A szerteágazó jelentései közül a legfőbbek: a) számolás, szám, mennyiség: 'счѣт/ Rechnung, Anzahl' (MdWb 1081), 'счѣт' (ERV 352; ESM 216, 220), 'luku' (ESS 88), 'számolás, szám' (EMSz 211); b) rend, sorrend: 'Ordnung' (MdWb1081), 'порядок' (ERV 352), 'порядок, ряд' (ESM 216, 220), 'järjestys' (ESS 88; SES 90), 'rend, norma, szabály' (MESz 765; EMSz 211); c) ész, értelem: 'Vernunft' (MdWb 1081), 'смысль' (ERV 352; ESM 216), 'tarkoitus' (ESS 88); d) 'alap, lényeg' (EMSz 211). Ezek a FU **luke* 'Zahl, Anzahl; zählen, rechnen' szóra mennek vissza (UEW 253). (Részletesebben ld. Maticsák 2010.)

4.1.2. *идемс* 'megvált', *идиця* 'megváltó', *идема* 'megváltás'

- сонъ **идсамизь** минекъ душманнокъ эйтэ да весе а вечкитсянокъ кедстэ // кучовтозесь **идесамизь** эсенек вардотнеде ды сетнень кедест алдо, конат кирдить кеж минек лангс // что **спасет** нас от врагов наших и от руки всех ненавидящих нас // **megmentett** minket ellenségeinktől és gyűlölőink kezétől (01:71)
- монь оймемъ **Идится** Пазомъ туртовъ эрьгеди // ды монь оймем кенярды Паздонть, монь **Идицядонть** // и возрадовался дух Мой о Боге, **Спасителе** Моем // és szívem ujjong **megváltó** Istenemben (01:47)
- тонъ ломатненень максать **идимадость** да пежетестъ кадовмадость чаркодъме // тон кармат сонзэ ломантнень чарькодевтеме **идемадо**, конась ашти пежетест нолдамосо // дать уразуметь народу Его **спасение** в прощении грехов их // hogy az **üdvösség** ismeretét add népének bűnei bocsánatára (01:77)
- монь сельмень неизъ ней Тонть ломатнень **идимать** // эдь монь сельметне неизъ тонъ кучовт **идеманть** // ибо видели очи мои **спасение** Твое // mert látta szemem **üdvösségedet** (02:30)
Ld. még: 02:11 (*идиця*), 03:06 (*идема*).

идемс 'выручить, выкупить, спасти, избавить / auslösen, loskaufen, freikaufen, retten, erretten, erlösen' (MdWb 439); 'спасти, выручить' (ERV 203); 'megment, kiment' (EMSz 124); 'pelastaa, varauttaa' (ESS 55); *идиця* 'спаситель / erlöser' (MdWb 441); 'спаситель' (ERV 203); 'megmentő, megváltó' (EMSz 124). Az *идема* az *иде-* igetőből *-ма* névszóképzővel alkotott főnév. Az *идиця* participium praesens alak. – Ismeretlen eredetű szó (ESM 82).

4.1.3. *Иначи* 'húsvét'

- тетянзо-аванзо эрьва иесте якильть **Иначись** Иерусалимевъ // эрьва иестэ, еврееень **Иначистэ**, Иисусонь тетянзо-аванзо яксестъ Ерусалимев // каждый год родители Его ходили в Иерусалим на праздник **Пасхи** // szülei minden évben fölmentek Jeruzsálembe a **húsvét** ünnepére (02:41)

Ld. az 1.5. és az 1.7. szócikkeket.

4.1.4. *инязороксь чи* = *инязоркчи* 'ország'

- сонзэ **Инязороксь** чинзэ знярдо-якъ пезэ а ули // ды сонзэ **инязоркчинтень** зрядояк а ули пе // и **Царству** Его не будет конца // s országának nem lesz vége (01:33)

Az *инязоро* főnév *-кс* és *-чи* denominális névszóképzőkkel ellátott alakja. Vö. *инязоро* 'князь, император / Fürst, Kaiser' (MdWb 463); *инязор* 'царь' (ERV 216); 'cár, császár, uralkodó, fejedelem' (EMSz 128); 'tsaari' (ESS 58). Összetett szó, az uráli eredetű *ине* előtagot ld. az 1.7. szócikkben. Az utótag: *азор(о)* 'хозяин, владелец; хозяйственник; хозяин, глава дома; пол-

новластный распорядитель; близкий родственник жениха на свадьбе' (ERV 37); 'isäntä, omistaja' (ESS 4); 'gazda, házigazda, tulajdonos, úr' (EMSz 34). A finnugor alapnyelv iráni jövevényszava: FU *azsrz 'Herr, Fürst' (> vtj. *uzjr*, zřj. *ozjr*, vog. *ātār*) < ősr. *asura-: ói. *ásurah*, av. *ahurō* (UEW 18; Joki 1973: 253; MdKons 35; Rédei 1983: 220; ESM 10).

4.1.5. Паз 'Isten'

- сын кавонесть **Пазь** икеле видеть ломать ульнесть // сын кавонест ульнесть **Пазонть** икеле видечисэ // оба они были праведны пред **Богом** // mindketten igazak voltak az **Isten** előtt (01:06)
- тонь **Пазонь** пельде благодать муить // **Пазось** макссь теть чансть // ты обрела благодать у **Бого** // kegyelmet találtál **Istennél** (01:30)
- кодамо-якъ **Пазонь** валзо апакь топодть а ляды // эдь **Пазонть** туртов арась мезеяк а теевикс // ибо у **Бого** не останетса бессильным никакое слово // mert **Istennél** semmi sem lehetetlen (01:37)
- да **Пазонь** шназь кармаь кортамо // сон кармаь кортамо ды **Пазонть** шнамо // и он стал говорить, благословляя **Бого** // megszólalt és magasztalta az **Istent** (01:64)
Ld. még: 01:26, 01: 47, 01:78 stb.

паз 'бог / Gott' (MdWb 1560); 'бог' (ERV 450); 'jumala' (ESS 113); 'isten' (EMSz 265). Iráni jövevényszó, vö. ieur. *bhágos, óind *bhágah*, av. *baga-* (ор. *бог*). A mordvinba **paγas* alakban kerülhetett, ebből a moksában *navaz* (*navac*) fejlődött, az erzában pedig kiesett a palatoveláris spiráns (MdKons 106; ESM 323; Joki 1973: 301; Rédei 1986: 55; Zaicz 1998: 212).

4.1.6. пежеть 'bűn'

- кадынкь **пежетенкь** да тееде парть тевть // невтинк эсенк тевсэ, кода тынь кадынкь **пежетенк** // сотворите же достойные плоды **покаяния** // teremjétek a **bűnbánat** méltó gyümölcsét (03:08)
- тееде мейле (Иоаннь) якась весе Иорданонь перька мастортнэ ланга, весемемь, **пежетесть** ванськавтомонь кисэ, **пежетесть** кисэ янгсезь, лемдеме тонавь // тееде мейле Иоан тусь якамо Иордан леенть перька мастортнэва ды кулявтсь, тердсь ломантнень велявтомс Пазонтень ды нававтомс эсь пряст **пежетест** **нолдамонь** туртов // и он проходил по всей окрестной стране Иорданской, проповедуя крещение покаяния для **прощения грехов** // s ő bejárta a Jordán egész környékét, hirdette a bűnbánat keresztségét a **bűnök bocsánatára** (03:03)

пежеть 'грех / Sünde, Schuld' (MdWb 1637); 'грех' (ERV 465); 'bűn, véték, vétség' (EMSz 274); 'synti' (ESS 117). Finn-permi eredetű szó, alapalakja: **pečz* 'unrein; häßlich, garstig' > vtj. *poč*, zřj. *peč* (a jelentésváltozásra: 'női tisztátalanság' > 'bűn') (UEW 727; Bartens 1999: 21).

4.1.7. *пелиця* '(isten)félő'

- сонзэ милостезэ эстэдензэ **пелитсятненень** племадо-племасть моли // сон макссы эсь седеймарьямонзо мельдензэ **пелицятненень** пингедэ пингень перть // и милость Его в роды родов к **боящимся** Его // irlalma nemzedékről nemzedékre az **istenfélőkkel** marad (01:50)

A *пелиця* az or. *боящийся* tükörfordítása, ennek eredeti jelentése 'félő' (< *бояться* 'fél'). A *пелиця* a *пеле-* 'fél' ige participium praesens alakja, vö. *пелемс* 'бояться / fürchten' (MdWb 1610); 'бояться, испытывать страх' (ERV 467), 'fél, retteg' (EMSz 276), 'pelätä' (ESS 118). Uráli eredetű szó, vö. **pele-* 'fürchten, sich fürchten' > fi. *pelkää-*, lpN *bállä-*, vtj. *pulj-*, zrg. *pol-*, osztj. *pěl-*, m. *fěl-*, jur. *pīl'ū-* stb. (UEW 370; MdKons 109).

4.2. Ugyanazon alapelak, más képzővel

4.2.1. *оскс* ~ *ознома* 'ima'

- марявсь тонть **осксоть** // тонь **озномат** марязь // услышана **молитва** твоя // **имád** meghallgatásra talált (01:13)

A két képzett alak alapvetően egymás szinonimája: *osks*; *oznuma*, *ozнома* 'моление / Gebet' (MdWb 1484, 1486); *ознома*, *оскс* 'моления' (ERV 433). Az EMSz (258) és az ESS (108) szerint a jelentések között enyhe különbség van, vö. *оскс* 'ima, imádság; rukous', *ознома* 'imádkozás; rukoilu, rukous'. Első esetben az *оз-* tőhöz egy absztrakt *-кс* főnévképző járult. A második alak szegmentálása: *оз* + *н(о)* frekventatív igeképző + *ма* névszóvképző. Elképzelhető, hogy összefügg a finn-volgai eredetű *оза-* 'ül' szóval (~ fi. *istu-*) (UEW 629, MdKons 101).

4.3. Eltérő mordvin lexémák

4.3.1. (*весемедэ*) *Веретсе* ~ *Верепаз* 'magasságos (isten)'

- весемедэ **Веретсенть** виезэ вельгятанзатъ // ды **Верепазонь** виесь копачатанзат тонь // и сила **Всеvyšнего** осенит Тебя // а **Magasságbeli** ereje borít be árnyékával (01:35)
- тонь эйкакшъ весемедэ **Веретсенть** пророкъ улять // ды тон, эйдине, кармат кантлеме **Верепазонь** пазмарицянь лем // И ты, младенец, наречешься **пророком** Всеvyšнего // téged pedig, fiú, a **Magasságbeli** prófétájának fognak hívni (01:76)

Az 1889-es fordításban szereplő *Верепце* (akkori írásmóddal: *веретсе*) valószínűleg a *верце* alakváltozata: 'высший, верховный, находящийся наверху / der oberste, oben befindliche' (MdWb 2577); 'верхний, находящийся наверху' (ERV 127); 'felső, felül/fenn lévő' (EMSz 86); 'ylhäällä sijaitseva' (ESS 29). Belső keletkezésű szó, a *верепе* 'felső' *-це* melléknévképzős

alakja (vö. *ало* > *алце* 'alsó', *васоло* > *васолце* 'messzi, távoli', *икеле* > *икельце* 'elülső', *удало* > *удалце* 'hátsó'). A *вepe* ősi eredetű, ismeretlen etimológiájú szó. A *веседе* a felsőfok kifejezésére szolgál (ERV 128; EMSz 87; ESS 29), a *веседе Вепетсе* jelentése tehát: 'a legmagasabb, legfelsőbb'.

Az új verzió **Вепеназ** alakja összetett szó: *вepe* 'felső' + *наз* 'isten' (ld. a 4.1.5. szócikkben): 'felső Isten'.

4.3.2. *идямо* 'megváltás' ~ *олякстомтсомс* 'megvált'

- сонъ вачиньзе эсь ломанензэ да **идямо** тенсть тейсь // конась сы ды **олякстомтсы** эсензэ раськенть // посетил народ Свой и сотворил избавление ему // meglátogatta és **megváltotta** népét (01:68)

Az *идямо* (mai erza *идема*) az *иде-* igetöből alkotott főnévi alak (ld. 4.1.2.). *Олякстомтомс* 'освободить' (ERV 437); 'megszabadít, felszabadít' (EMSz 260); 'vapauttaa' (ESS 109) < *оля* 'szabadság' (< or. *воля*).

4.3.3. *лемдемс, лемдевтеме* ~ *нававтомс* 'megkeresztel(kedik)'

- монъ ведсэ **лемдянь** эснэнкь [...] Сонъ карми эснэнкь Святой Духсо **лемдеме** да толсо // мон **нававтоман** тынк эйсэ ведсэ [...] Сон карми тынк **нававтомо** Иневанькс Оймеялтсо ды толсо // Иоанн всем отвечал: я **крещу** вас водою [...] Он будет **крестить** вас Духом Святым и огнем // én csak vízzel **keresztellek** benneteket [...] Ő majd Szentlélekben és tűzben fog benneteket **megkeresztelni** (03:16)
- **лемдевтеме** сытсыть ломатненень Иоань кортась // пек ламо ломанть сакшность Иоаннень ды вешсть **нававтомс** прят. Сыненст сон кортась // [Иоанн] приходившему **креститься** от него народу говорил // ezért így beszélt a néphez, amely kiment hozzá, hogy **megkeresztelkedjen** (03:07)
- састь тензэ каявксонь пурнытсять прятъ **лемдевтеме** // сакшность прятъ **нававтомо** каявксонь пурныцятнеяк // пришли и мытари **креститься** // jöttek a vámosságok is, hogy **megkeresztelje** őket (03:12)

A régebbi fordításban a *лем* 'név' szó igeképzős származékszava áll: *лемдемс* 'дать имя; окрестить' (ERV 337); '(el)nevez, elkeresztel, nevet ad' (EMSz 203); 'antaa nimi, nimittää; kastaa' (ESS 84). A *лемдевтеме* reflexív képzős alak, jelentése megegyezik az előzőével. Az alapszó, a *лем* uráli eredetű: **nime* 'Name' > fi. *nimi*, lpN *nâmmâ*, cser. *l̥m*, vtj.-zrj. *ńim*, osztj. *net*, vog. *n̄im*, m. *név*, jur. *ńim* stb. (UEW 305; MdKons 77; SSA 2: 222; ESM 207).

Az 1996-os fordításban használt ige egyértelműen vallási színezetet kapott. Alapalakja a *навамс* 'обмакнуть / eintauchen, färben' (MdWb 1336); 'окунуть, обмакнуть' (ERV 396); 'bemárt, belemárt' (EMSz 237); 'värjätä; kastaa (upottamalla)' (ESS 98), ennek képzős formája a *нававтомс* '(meg)ke-

resztel' (EMSz 237). Az 1993-ban kiadott erza–orosz szótárban még nem szerepel a vallási jelentés, a finn és a magyar szótárakban már igen. A *навамс* eredetét Versinyin próbálkozása ellenére (ESM 269) ismeretlennek tekinthetjük.

4.3.4. *озкс ~ анокс* 'áldozat'

- эйкакшонть кисэ кандомсь эрявиль **озксоксь** // теке марто сынент эрявсь кандомс **аноксокс** // и чтобы принести в **жертву** // s az **áldozatot** is be akarták mutatni (02:24)

Az *озкс* elsődleges jelentése 'ima' (vö. 4.2.1. szócikk), másik jelentése: 'жертва, праздник жертвоприношения / Opfer, Opferfest' (MdWb 1484); 'áldozat' (EMSz 258); 'uhri' (ESS 108) (az ERV-ből nem adatolható).

Az *анокс* 'жертва / Opfer' (MdWb 47); 'áldozat' (EMSz 41) ismeretlen eredetű, Paasonen nem zárja ki az *анок* 'kész' szóval való kapcsolatot.

Az új fordítás készítői valószínűleg az egyértelműsége törekvés jegyében jártak el: *озкс/ознома* 'ima; áldozat' > 'ima'; *анокс* 'áldozat'.

4.3.5. *наз – азоро* 'Úr'

- сонъ **Пазъ** икеле покшъ ули // эдь сон карми уleme ине ломанькс **Азоронть** икеле // ибо он будет велик пред **Господом** // mert nagy lesz az **Úr** előtt (01:15)
 - **Пазъ** вачтась монь лангзонь // тень теизе монь туртов **Азорось** // так сотворил мне **Господь** // ezt tette hát nekem az **Úr** (01:25)
 - монь **Пазонь** кулсонится ломанянь // мон **Азоронть** урезэ // се, Раба **Господня** // Íme, az **Úr** szolgálója vagyok (01:38)
 - монь ойдемь **Пазонь** зснэ шны // монь седем инелгавты **Азоронть** // величит душа Моя **Господа** // lelkiem magasztalja az **Ur** (01:46)
 - **Пазонь** кедь вй сонзэ маро // эдь **Азоронть** виесь ульнесь мартонзо // И рука **Господня** была с ним // mert az **Úr** keze volt vele (01:66)
- Ld. még: 01:06, 01:43, 01:45, 01:58, 01:76 stb.

Az 1889-es fordításban a *бог* 'Isten' és *господ* 'úr' lexémát egyaránt a *наз* szóval adták vissza (ld. a 4.1.5. szócikket). Az újabb verzióban az előbbi megfelelésére megmaradt a *наз*, míg a *господ*-ot az *азоро* szóval fordították (ld. a 4.1.4. alatt).

A régi és új keveredésének egyik szép példája a következő szöveghely:

- шнавозь Израилень **Нишке Пазось** // улезэ шназь Азорось, Израилень **Пазось** // благословен Господь **Бог** Израилев // áldott az **Úr**, Izrael **Istene** (01:68)

нишке 'небесный бог, бог вообще / der Himmels-gott, Gott überh.' (MdWb 1407); 'Nyiske (isten az erza-mordvin mitológiában)' (EMSz 246);

нишкепаз 'yljumala' (ESS 103). Paasonen az *iñe-ški (pas)* 'grosser Schöpfer(-Gott) od. grosser Himmel(sgott)' összetételből eredezteti.¹⁶

4.3.6. *пекъ паро ломансь ~ Пазонь мелень ваныця* 'istenfélő'

- сонъ ульнесь виде да **пекъ паро ломансь** // сонъ ульнесь **Пазонь мелень ваныця** ды видекоень ломань // тогда был в Иерусалиме человек, именем Симеон. Он был муж праведный и **благочестивый** // volt Jeruzsálemben egy Simeon nevű igaz és **istenfélő** ember (02:25)

Az 1889-es kifejezés szó szerinti fordítása: 'nagyon jó ember'. Egyes elemei: **пек** 'очень / sehr' (MdWb 1590); 'очень, сильно, весьма' (ERV 466); 'nagyon' (EMSz 275); 'kovin, erittäin, aivan, hyvin' (ESS 117). Tatár jövevényszó, vö. tat. *bik* 'nagyon' (Paasonen 1897: 43); **паро** 'добрый, хороший / gut' (MdWb 1545); *паро* 'хороший, богатый; хороший, добротный, доброкачественный, прочный; добро; богатство; хорошо' (ERV 458); 'jó; rendes, derék; helyes' (EMSz 270); 'hyvä' (ESS 115). Finn-permi eredetű szó: **para* 'gut' > fi. **para (parempi, paras)*, é. *parem*, lpN *buorre*, cser. *purə*, vtj. *bur*, ztj. *bur* (UEW 724; MdKons 106; SSA 2: 314); **ломань** (*ломансь*: DETNOM) 'человек, мужчина / Mensch, Mann' (MdWb 1051); 'человек' (ERV 349); 'ember' (EMSz 209); 'ihminen' (ESS 87). Valószínűleg iráni eredetű, vö. oszét *limáen, limaen* 'Freund' (MdKons 80; Zaicz 1998: 213).

Az 1996-os fordításban: 'isten gondolatát/kedvét őrző'. Ennek elemei:

паз 'isten (*пазонь*: GEN), ld. a 4.1.5. szócikkben.

мель (*мелень*: GEN) 'чувство, нрав / Sinn, Gemüt' (MdWb 1229); 'желание, стремление, намерение; мнение; мысль; настроение' (ERV 374); 'kedv, hangulat; gondolat; vélemény' (EMSz 224); 'mieli, halu, aie' (ESS 93). Finn-permi eredetű szó: **mele (mēle)* 'Sinn, Gemüt, Verstand, Vernunft' > fi. *mieli*, é. *meel*, lpN *miellä*, vtj.-ztj. *mil* (UEW 701; MdKons 86; SSA 2: 165; ESM 242).

ваныця: а *вано-* ige participium presens alakja, vö. *ваномс* 'смотреть, осматривать; ухаживать; охранять; защищать, оберегать; спасать / schauen, betrachten, besehen, zusehen; pflegen; erziehen; hüten; bewahren, beschützen, beschirmen; retten' (MdWb 2534); 'смотреть; осматривать; знакомиться; пасти; заботиться' (ERV 106); '(meg)néz; (meg)öriz' (EMSz 71); 'katsoa; vahtia' (ESS 24). Talán finn-volgai eredetű szó: **wanz-* 'sehen, schauen' > ?fi. *vaani-*, ?é. *vaani-* (UEW 813; SSA 3: 385; ESM 40).

¹⁶ Az idők (és a szótárszerkesztési elvek) változását jól tükrözi, hogy ez a szó az 1993-ban kiadott erza–orosz nagyszótárban nem szerepel, de az új, 2012-es orosz–erza szótárban már igen: *бог* 'паз, нишкепаз' (RES 46).

Összefoglalás

Írásomban a Lukács evangélium 1889-es és 1996-os erza fordítása első három fejezetének „vallási szakszókincsét” vizsgáltam meg etimológiai szempontból. Az általam feldolgozott 26 lexéma a következő képet mutatja: a régi fordítás 14 mordvin szavából az új verzióban hét változatlan maradt, egy más képzőt kapott, hat helyébe pedig új, de szintén mordvin szó/kifejezés lépett. A 12 orosz (pontosabban 11 orosz, egy pedig orosz + mordvin) szót/kifejezést az új változat fordítói egy kivétellel mordvinra cserélték, s mindössze egy orosz eredetű lexéma maradt meg az új szövegben. Összességében tehát az új szöveg homogénebbé, „mordvinabbá” vált.

OROSZ 1889	ERZA 1996	ERZA 1996	ERZA 1889
<i>благодать</i>	> <i>чансть, седей лембе</i>	<i>вал</i>	= <i>валъ</i>
<i>божамо</i>	> <i>кеме вал</i>	<i>идемс, идиця,</i>	= <i>идимс, идится,</i>
<i>закон</i>	> <i>кой</i>	<i>идема</i>	<i>идима</i>
<i>милость</i>	> <i>седеймарямо</i>	<i>инечи</i>	= <i>Инечи</i>
<i>праздник</i>	> <i>покичи</i>	<i>инязорксчи</i>	= <i>инязорксъ чи</i>
<i>пророкъ</i>	> <i>пазмариця</i>	<i>Паз</i>	= <i>Пазъ</i>
<i>святой</i>	> <i>иневанькс</i>	<i>пежеть</i>	= <i>пежеть</i>
<i>Святой Дух</i>	> <i>Иневанькс Оймеялт</i>	<i>пелиця</i>	= <i>пелится</i>
<i>слава</i>	> <i>иневалдо</i>	<i>ознома</i>	= <i>оскс</i>
<i>тсеркува</i>	> <i>пазонь кудо</i>	<i>Верепаз</i>	< <i>Веретсе</i>
<i>святой кортамо</i>	> <i>вейсэньлув</i>	<i>олякстомтсомс</i>	< <i>идямо</i>
		<i>нававтомс</i>	< <i>лемде(вте)мс</i>
		<i>анокс</i>	< <i>озкс</i>
		<i>Азоро</i>	< <i>Пазъ</i>
OROSZ 1889	OROSZ 1996	<i>Пазонь мелень</i>	< <i>пекъ паро ломансъ</i>
<i>пост</i>	= <i>пост</i>	<i>ваньця</i>	

Irodalom

- Arapović, Borislav 2003: Борислав Арапович, Перевод Библии в России, странах СНГ и Балтии в мировом контексте. In: Beerle-Moor 2003: 27–42.
- Armutlieva, Christina 2004: Az inari és a kildini lapp egyházi terminológia etimológiai elemzése néhány bibliafordítás alapján. Folia Uralica Debreceniensia 11: 17–26.

- Bartens, Raija 1999: *Synti suomalais-ugrilaisissa kielissä*. Folia Uralica Debreceniensia 6: 15–28.
- Beerle-Moor, Marianne (гл. ред.) 2003: Перевод Библии в литературах народов России, стран СНГ и Балтии. Институт перевода Библии, Москва.
- Csepregi Márta 2005: Bibliafordító Intézet Helsinkiben. Finnugor Világ 10/1: 23–27.
- Damaszkin 1785: Словарь языков разных народов в Нижегородской епархии обитающих, именно россиян, татар, чувашей, мордвы и черемис. По высочайшему соизволению и повелению ее императорского величества премудрой государыни, Екатерины Алексеевны, императрицы и самодержицы всероссийской. освященного Дамаскина епископа Нижегородского и Алаторского сочиненный 1785-го года.
- EMSz = Mészáros Edit – Sirmankina Raisza: Erza-mordvin–magyar szótár. Savaria University Press, Szombathely, 2003.
- ERV = Б. А. Серебренников – Р. Н. Бузакова – М. В. Мосин, Эрзянь–рузонь валкс. Эрзянско–русский словарь. Русский язык, Дигора, Москва, 1993.
- ESM = В. И. Вершинин, Этимологический словарь мордовских (эрзянского и мокшанского) языков. I–V. Стринг, Йошкар-Ола, 2004–2011.
- ESS = Niemi, Jaana – Mosin, Mihail: Ersäläis–suomalainen sanakirja. Эрзянь–финнэнь валкс. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 48. Turku, 1995.
- Fábián Orsolya 2003: A mordvin bibliafordítás terminológiájáról. Folia Uralica Debreceniensia 10: 91–102.
- Fábián Orsolya 2004: A „kísértés” terminológiájának kérdései néhány finnugor nyelvben. Folia Uralica Debreceniensia 11: 53–63.
- Fábián Orsolya 2007: A ’dicsőség’ szó és szinonimáinak megjelenése a Lukács evangélium mordvin nyelvű fordításaiban. Folia Uralica Debreceniensia 14: 23–33.
- Feoktyisztov, A. P. 1968a: А. П. Феоктистов, Истоки мордовской письменности. Наука, Москва.
- Feoktyisztov, A. P. 1968b: А. П. Феоктистов, Первые текстовые записи на мордовских языках. In: CIFU-2/1: 106–114.
- Feoktyisztov, A. P. 1976: А. П. Феоктистов, Очерки по истории формирования мордовских письменно-литературных языков. Наука, Москва.
- Fodor György 2007: Terminológiai kérdések a Máté evangélium erza-mordvin és karjalai fordításaiban. Folia Uralica Debreceniensia 14: 35–43.

- Gromova, Ljudmila 2006: Людмила Громова, Тверские печатные памятники карельской письменности 19. столетия. *Folia Uralica Debreceniensia* 13: 29–39.
- Joki, Aulis 1973: Uralier und Indogermanen. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 151. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki
- Keresztes László 2001: Nyelvújítási törekvések az új mordvin bibliafordításokban. In: Mikola-émlékkönyv. *Néprajz és Nyelvtudomány* 41/1: 129–134.
- Keresztes, László 2002: Efforts aiming at language reform in the new Mordvin Bible translation. In: Blokland, Rogier – Hasselblatt, Cornelius (eds), *Finno-Ugrians and Indo-Europeans: Linguistics and Literary Contacts. Studia Fennio-Ugrica Groningana* 2. Maastricht. 192–196.
- Keresztes László 2004: Nyelvújítási törekvések és módszerek a Márk evangélium új vogul fordításában. *Folia Uralica Debreceniensia* 11: 73–86.
- Keresztes, László 2005: Neological Aspirations in a Few Recent Finno-Ugric Bible Translations. *Folia Uralica Debreceniensia* 12: 47–57.
- Keresztes László 2008: A vepsze irodalmi nyelv az új evangéliumfordítás tükrében. *Folia Uralica Debreceniensia* 15: 49–64.
- Keresztes László 2009: A finnugor népek irodalmi nyelvének kérdései az újabb bibliafordítások tükrében. *Folia Uralica Debreceniensia* 16: 57–89.
- Keresztes, László 2010a: The questions of Finno-Ugric literary languages in the lights of the latest Bible translations. In: Csúcs, Sándor et al. (red.) *Congressus XI Internationalis Fenno-Ugristarum. Pars I. Orationes plenariae. Piliscsaba*. 127–168.
- Keresztes, László 2010b: Ласло Керестеш, Вопросы литературных языков финно-угорских народов в плане новейших перевода Библии. In: Csúcs, Sándor et al. (red.) *Congressus XI Internationalis Fenno-Ugristarum. Pars I. Orationes plenariae. Piliscsaba*. 169–192.
- Maticsák Sándor 2010: Egy grammatikalizálódás első lépései (erza-mordvin *luv ’rend’*). *Folia Uralica Debreceniensia* 17: 33–44.
- Maticsák Sándor 2012a: A mordvin írásbeliség kezdetei (XVII–XVIII. század). Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Maticsák, Sándor 2012b: The first Mordvin translation of the Lord’s Prayer. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 36: 93–122.
- Maticsák Sándor 2014: A mordvin lexikográfia évszázadai. In: Maticsák Sándor – Tóth Anikó Nikolett – Petteri Laihonon, *Rokon nyelveink szótárai. Fejezetek a finnugor lexikográfia történetéből. Tinta Könyvkiadó, Budapest*. 103–130.
- Maticsák, Sándor 2015: Истоки мордовской письменности. *Финно-угорский мир* 22: 24–35. Саранск.

- Maticsák, Sándor 2017a: *The Beginnings of Mordvin Literacy*. Buske Verlag, Hamburg.
- Maticsák, Sándor 2017b: Lexical innovations in the Erzya-Mordvinian translations of the Lord's Prayer. *Linguistica Uralica* 53: 1–19.
- Maticsák Sándor 2018: 18. századi Nyizsnyij Novgorod-i mordvin nyelvemlékek. *Folia Uralica Debreceniensia* 24: 115–146.
- MdKons = Keresztes, László: *Geschichte des mordwinischen Konsonantismus II. Etymologisches Belegmaterial*. *Studia uralo-altaica* 26. Szeged, 1986.
- MdWb = Heikki Paasonen: *Mordwinisches Wörterbuch I–VI*. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki, 1990–1998.
- MESz = Mészáros Edit – Motorkina, Svetlana – Kazaeva, Nina – Felföldi Ágnes – Širmankina, Raisa: *Magyar–erza-mordvin szótár*. Szeged, 2008.
- Paasonen, Heikki 1897: Die türkischen lehnwörter im mordwinischen. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* XV/2: 1–64.
- Peneva, Dennica 2004: Nyelvújítási törekvések Karjalában a legújabb bibliafordításokban. *Folia Uralica Debreceniensia* 11: 101–112.
- Pusztay, János 2013a: Анализ словарей школьной терминологии мокшанского языка. *Terminologia scholaris – Школьная терминология 1*. Nemzetek Háza – Collegium Fenno-Ugricum, Badacsonytomaj.
- Pusztay, János 2013b: Анализ словарей школьной терминологии эрзянского языка. *Terminologia scholaris – Школьная терминология 2*. Nemzetek Háza – Collegium Fenno-Ugricum, Badacsonytomaj.
- Rédei, Károly 1983: Die ältesten indogermanischen Lehnwörter der uralischen Sprachen. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* 185: 201–233.
- Rédei, Károly 1986: *Zu den indogermanisch–uralischen Sprachkontakten*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- RES = О. Г. Борисова – М. Н. Живаева – Н. В. Казаева – А. М. Кочеваткин – М. В. Мосин (отв. ред.) – С. Г. Моторкина – Г. В. Рябова: *Русско–эрзянский словарь. Рузонь–эрзянь валкс. Красный Октябрь, Саранск, 2012*.
- Sárosi Andrea 2006: A Márk evangélium vogul fordításának terminológiai újításai. *Folia Uralica Debreceniensia* 13: 95–102.
- Sárosi Andrea 2007: Az egyházi terminológia elemzése Márk evangéliumának vogul fordításaiban. *Folia Uralica Debreceniensia* 14: 119–132.
- SES = Alhoniemi, Alho – Agafonova, Nina – Mosin, Mihail: *Suomalais–erzäläinen sanakirja*. Красный Октябрь, Саранск, 2000.
- Sirmankina, Raisza – Zaicz Gábor 2002: Mordvin nyelvészeti terminusok. *Folia Uralica Debreceniensia* 9: 131–144.

- SSA = Itkonen, Erkki – Kulonen, Ulla-Maija: Suomen sanojen alkuperä 1–3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki, 1992–2000.
- Taagepera, Rein 2000: A finnugor népek az orosz államban. Osiris Kiadó, Budapest.
- UEW = Rédei, Károly (Hrsg.): Uralisches Etymologisches Wörterbuch I–II. Akadémiai Kiadó – Otto Harrassowitz, Budapest – Wiesbaden, 1988.
- Widmer Anna: „Menjetek el az egész világra, és hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek!” Az új suriskári osztják bibliafordításról. *Folia Uralica Debreceniensia* 11: 127–139.
- Zaicz, Gábor 1998: Mordva. In: Daniel Aboldolo (ed.), *The Uralic Languages*. Routledge, London – New York. 184–218.
- Zaicz Gábor 2001: A mordvin terminológia jellegzetességei az ezredfordulón. (A szaknyelvi szókészlet a legújabb mordvin lexikográfiai kiadványokban.) *Folia Uralica Debreceniensia* 8: 741–750.
- Zaicz Gábor – Butilov, Mikol 2004: A mordvin nyelvészeti terminológia kérdései. *Folia Uralica Debreceniensia* 11: 141–154.
- Zaicz, Gábor – Sirmankina, Raisza 2001: Габор Зайц – Раиса Ширманкина, Основные образования мордовской лингвистической терминологии. *Congressus Internationalis Fenno-Ugristarum* 9/6: 431–437.

*

The Mordvin neologisms in the light of the Bible translations

In Russia, the Finno-Ugric people and languages present situation much depends on the language planning and cleaning the languages which are in the position of vulnerability from the Russian elements. Creating dictionaries, Bible translations and writing textbooks are the most important means of this process. In my paper, I examined the “religious vocabulary” in the first three chapters of the Erzya translations of the Gospel of Luke from 1889 and 1996 from an etymological point of view. The examined 26 lexemes show the following picture: from the 14 Mordvin words in the old translation seven words have not changed, one has got a new suffix, and six words have been replaced with new but still Mordvin words or phrases. The translators of the new version have replaced the 12 Russian words/phrases with Mordvin words/phrases except one. Only one Russian originating lexeme has remained in the new text. Overall, the new text has become more homogeneous and “more Mordvin”.

SÁNDOR MATICSÁK